

**RAȚIONALITATEA CREAȚIEI ȘI CUNOAȘTERE
ÎN LUMINA GÂNDIRII TEOLOGICE A SFINȚILOR TREI IERARHI
ȘI A SFINȚILOR GRIGORE DE NYSSA ȘI MAXIM MĂRTURISITORUL**

ENEIA NICOLAE TODORAN

Abstract:

The rationality of creation is a consecrated and comprehensive topic in the patristic reflection. The rational character of creation attracts the human soul to knowledge and shows that the entire existence is the creation of a rational Being, the creation of God. In the prayer to God the Father, our Savior Jesus Christ testifies: “this is the eternal life to know You, the only true God, and Jesus Christ whom You sent” (John 17,3). Patristic Gnoseology highlights both the importance of knowing God and His works, as well as the need for man to advance in knowledge with wisdom. The Holy Fathers clearly state that man cannot know God in His Being. God makes himself known to man through His energies and works. But the knowledge that comes from God is genuine. The Holy Scripture shows that in the present age we know “in part” and we will know “fully” when “that which is perfect will come” (I Corinthians, 13). The incomplete character of knowledge in the present age can be highlighted including in top fields of current scientific research. For illustration, we focus on research in Computer Science. But the divine providence is obviously also present in the present age and is revealed to us including through the rational character of creation. In this article we study aspects related to the rationality of creation and knowledge in the light of the theological thinking of the Holy Three Hierarchs and Saints Gregory of Nyssa and Maximus the Confessor.

* Paper presented at the Symposium: *Church, Education and Multicultural Society / Église, éducation et société multiculturelle / Biserică, educație și societate multiculturală* - in honor of Rev. Fr. Dumitru Stăniloae – 1903 – 1993, Windsor, 25-26. 11. 2023.

Keywords: *rationality of creation, knowledge, scientific research, Holy Three Hierarchs, Saint Gregory of Nyssa, Saint Maximus the Confessor*

Introducere

Raționalitatea creației este un subiect consacrat și cuprinzător în reflecția patristică. Literatura patristică evidențiază faptul că rațiunea oricărei creaturi este o manifestare a prezenței Logosului dumnezeiesc, iar prologul Evangheliei Sfântului Ioan identifică Logosul divin cu Fiul sau Cuvântul lui Dumnezeu. Pentru om, raționalitatea creației este un dar minunat primit din partea Creatorului; omul este dator să se folosească de acest dar în acord deplin cu poruncile lui Dumnezeu. Caracterul rațional al creației atrage sufletul omenesc spre cunoaștere și arată că întreaga existență este creația unei Ființe raționale, creația lui Dumnezeu. În rugăciunea către Dumnezeu Tatăl, Fiul lui Dumnezeu întrupat, Mântuitorul Iisus Hristos, mărturisește: „aceasta este viața veșnică să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis” (Ioan 17,3). Gnoseologia patristică evidențiază atât importanța cunoașterii lui Dumnezeu și a lucrărilor Lui, precum și necesitatea ca omul să înainteze în cunoaștere cu înțelepciune.

Sfinții Părinți afirmă limpede că omul nu poate cunoaște pe Dumnezeu în Ființa Sa. Însă Dumnezeu se face cunoscut omului prin energiile și lucrările Sale, iar această cunoaștere „este obiectivă și sigură pentru că vine de la Dumnezeu”.¹ Omul este creat după chipul lui Dumnezeu și este chemat să dobândească desăvârșirea, adică asemănarea cu Creatorul său. Referitor la asemănarea omului cu Dumnezeu, Sfântul Vasile cel Mare precizează: „asemănarea, însă, nu (se realizează) fără cunoaștere”.² Înaintarea omului pe calea cunoașterii lui Dumnezeu nu se realizează numai prin puterea rațiunii umane, ci se dobândește prin practicarea virtuților și presupune luminarea minții prin harul Duhului Sfânt. În acest sens tot Sfântul Vasile cel Mare arată că „drumul cunoașterii lui Dumnezeu pornește de la Duhul Cel Unul, (trece) prin Fiul Cel Unul (și ajunge) la Tatăl cel Unul”.³ Sfânta Scriptură arată că în mod „deplin” vom cunoaște „când va veni ceea ce e desăvârșit”, iar în veacul de acum cunoaștem „în parte” (I Corinteni 13,9-12).

Deși Dumnezeu în Ființa Sa este incognoscibil, acest fapt nu reprezintă o barieră în calea cunoașterii umane. Dimpotrivă, înțelegerea faptu-

¹ Pr. Isidor TODORAN și Arhid. Ioan ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 91.

² Sf. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 12, trad. de Pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 18.

³ Sf. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, p. 62.

lui că Dumnezeu în Ființa Sa transcende întreaga creație este „temeiul unei cunoașteri autentice” și „temeiul atragerii omului către Dumnezeu”.⁴ Fiind creat după Chipul lui Dumnezeu (Facere 1,27), omul este însetat după acea cunoaștere „deplină” despre care vorbește Sfântul Apostol Pavel (I Corinteni 13,12). Împlinirea în cunoaștere se realizează cu ajutorul lui Dumnezeu, în Duh și în Adevăr. Sfântul Ioan Gură de Aur ne spune că: „ar fi trebuit să n-avem nevoie nici de ajutorul Sfințelor Scripturi, ci să avem o viață atât de curată încât harul Duhului să fi ținut locul Scripturilor în sufletele noastre”.⁵

Așa cum mărturisește simbolul de credință niceo-constantinopolitan, Dumnezeu este Creatorul „văzutei tuturor și nevăzutei”. Omul este coroana creației lui Dumnezeu. Oamenii apar în existență ca „subiecte create de El după chipul Lui”.⁶ Cunoașterea lui Dumnezeu și a lucrărilor Lui pe calea revelației naturale și pe calea revelației supranaturale „pune în lumina demnității noastre de făpturi raționale purtătoare ale chipului lui Dumnezeu”.⁷ Contemplate cu înțelepciune, frumusețea și raționalitatea creației pot să îndrume mintea omului spre Dumnezeu, Creatorul și Proniatorul. Sfântul Grigore de Nyssa arată că „a rânduit Dumnezeu să vină omul în lume, mai întâi ca privitor al atâtor minunății, iar în al doilea rând ca stăpân al lor, pentru ca folosindu-le să-și dea seama cine este Cel ce i le-a dăruit”.⁸ De asemenea, Sfântul Maxim Mărturisitorul „vede urcușul omului spre îndumnezeire nu prin ocolirea lumii ci în legătură cu ea”, așa cum observă Părintele Dumitru Stăniloae.⁹

Această lucrare oferă un studiu referitor la raționalitatea creației și cunoaștere. Frumusețea și raționalitatea creației au în primul rând menirea să îndrume mintea omului spre Dumnezeu, deoarece „cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria” (Psalmul 18,1). Conceptele de raționalitate a creației și cunoaștere sunt adesea ilustrate în contextul științelor naturale. Însă frumusețea și raționalitatea creației atrag

⁴ Adrian LEMENI (coordonator), Pr. Ioan CHIRILĂ, Pr. Petre COMȘA, Pr. Cristian SONEA, Ștefan TRĂUȘAN-MATU, Florin CARAGIU, Pr. Răzvan IONESCU, Pr. Ștefan ILOAIE, Diac. Sorin MIHALACHE, Costea MUNTEANU, Dan CHIȚOIU, *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 81-82.

⁵ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Evanghelia după Matei*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 23, trad. de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 15.

⁶ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010, p. 10.

⁷ Pr. I. TODORAN și Arhid. I. ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, p. 92.

⁸ Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 30, trad. de Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 21.

⁹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, nota 155, în Sf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 80, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 137.

sufletul omului spre cunoaștere în toate domeniile în care omul își desfășoară activitatea. Sfântul Apostol Pavel arată că în veacul de acum cunoaștem „în parte” și vorbește despre o cunoaștere „deplină” de care ne vom împărtăși „când va veni ceea ce e desavârșit” (I Corinteni 13,9-12). Frumusețea și raționalitatea creației precum și caracterul nedeplin al cunoașterii din veacul de acum pot fi evidențiate inclusiv în domenii de vârf ale cercetării actuale. În contextual mai larg al relației între teologie și știință, acest articol este axat pe cercetarea științifică în informatică. Deși informatica (așa cum o cunoaștem în prezent) nu exista pe vremea Sfinților Părinți studiați în această lucrare, vom avea în vedere câteva concepte importante introduse în acest domeniu în lumina unor repere patristice consacrate. Reperele patristice utilizate în acest articol sunt preluate în special din opere ale Sfinților Trei Ierarhi și din opere ale Sfinților Grigore de Nyssa (335-395) și Maxim Mărturisitorul (579-662).

Despre raționalitatea creației și cunoaștere. Abisul dintre creat și necreat

Dumnezeu a adus la existență întreaga lume spirituală și materială ca o creatură întru totul bună. În primul capitol al primei cărți din Sfânta Scriptură citim „Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte” (Facere 1,31). Fiind creat după chipul lui Dumnezeu (Facere 1,27), omul este înzestrat cu abilitatea de a înțelege existența interioară și înconjurătoare și constată că lumea creată are o temelie rațională. În existența creată se pot identifica legi, armonie și o ordine naturală, care pot fi de folos omului pentru întreținerea vieții biologice. Mai mult, omul înțelept vede în armonia și frumusețea creației daruri divine de care se folosește pentru a spori în cunoașterea lui Dumnezeu și a lucrărilor Lui pe calea revelației naturale. Raționalitatea creației ne permite să înțelegem și să cunoaștem lumea în care trăim și să intuim faptul că sensul ultim al existenței umane este cunoașterea lui Dumnezeu. Așa cum mărturisește Mântuitorul Iisus Hristos Însuși, cunoașterea lui Dumnezeu este viața veșnică (Ioan 17,3).

Raționalitatea creației este o mărturie a prezenței Logosului divin în lume. Părintele Dumitru Stăniloae spune că: „Logosul sau Cuvântul lui Dumnezeu a fost în lume de la începutul ei, pe de o parte prin rațiunile lucrurilor...pe de alta, prin persoanele umane care în raționalitatea lor vie sunt chipurile ipostasului Lui Însuși”.¹⁰ În baza raționalității creației putem exersa actul cunoașterii și putem intui nu numai existența lui Dumnezeu, ci și atotputernicia Lui. Lumina de harul Duhului

¹⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, p. 7.

Sfânt, mintea omului se înalță cu admirație spre Dumnezeu Creatorul și Proniatorul, deoarece „cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din fapte, adică veșnica Lui putere și dumnezeire” (Romani 1,20).

Sfinții Părinți pun în evidență folosul pe care îl poate dobândi omul care contemplă cu înțelepciune armonia și frumusețea creației. Sfântul Vasile cel Mare consideră că: „lumea este o școală a sufletelor înzestrate cu rațiune și un loc unde se poate învăța cunoașterea lui Dumnezeu”.¹¹ Sfântul Grigore de Nazianz îndeamnă la cunoașterea lui Dumnezeu din creația Lui astfel: „Că Dumnezeu este, și că este cauza făcătoare și susținătoare a tuturor împreună, ne învață privirea și ordinea (legea) naturii. ... E foarte necunosător cel ce nu înaintează de bună voie până la acestea și nu urmează dovezile date de natură”.¹² Din admirație pentru modul în care pronia divină lucrează în folosul omului inclusiv prin tehnică, Sfântul Ioan Gură de Aur scrie: „și pe cele ce înoată în adâncul apelor și pe cele ce zboară în înălțime ți le-a supus Stăpânul prin tehnică. [...] Să rămânem, așadar, spunând acestea, admirând grija Lui și uimiți de înțelepciunea, iubirea de oameni și pronia Sa pentru noi”.¹³ În măsura în care sunt folosite în acord cu poruncile lui Dumnezeu, știința (ca domeniu organizat al cunoașterii) și tehnica pot fi de folos omului.

Caracterul rațional al creației este pus în evidență și în scrierile Sfinților Părinți. Din perspectiva ortodoxă, se consideră esențial ca relația între teologie și știință să fie întemeiată pe repere scripturistice și patristice. Concepția Sfinților Părinți despre creație și raționalitatea ei oferă suport pentru „adevăratul dialog teologie-știință”,¹⁴ inclusiv atunci când sunt abordate teme de interes din domenii de vârf ale cercetării științifice actuale. Progresul în știință și tehnologie este considerat o prioritate în societatea contemporană. În acest context este important să observăm că înaintarea în cunoașterea științifică este posibilă deoarece creația este rațională, însă caracterul rațional al creației are și o menire mai înaltă. În gândirea Sfinților Părinți, contemplarea creației cu înțelepciune duhovnicească este prilej de înălțare a minții spre Dumnezeu. Sfântul Vasile cel Mare afirmă următoarele: „Din frumusețea celor văzute să înțelegem pe Cel Care-i mai presus de frumusețe, iar din măreția celor care cad sub simțurile noastre [...] să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de măreție, Care depășește

¹¹ Sf. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, p. 77.

¹² Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări teologice*, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Anastasia, 1993, p. 25.

¹³ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *La Psalmul 50*, 8, P.G., 55, 119, apud Panayotis NELLAS, *Omul - animal îndumnezeit*, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. 64.

¹⁴ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 60.

toată mintea cu mulțimea puterii Sale.”¹⁵ Frumusețea, armonia și raționalitatea creației sunt daruri minunate pe care Dumnezeu le face omului.

Creația nu este doar un obiect pus de Dumnezeu la dispoziția omului. Părintele Dumitru Stăniloae descrie lumea ca fiind un dar divin pe care este pusă o cruce.¹⁶ Sfântul Maxim Mărturisitorul explică: „toate se cer după cruce, adică după deprinderea de a stăvili afecțiunea față de ele a celor ce sunt duși prin simțuri spre ele”.¹⁷ De asemenea, ca atribut esențial al creației, caracterul său rațional este un dar important pe care Dumnezeu îl face omului. Acest dar sprijină omul în întreaga sa activitate, inclusiv în activitățile de cercetare științifică. Înțelegem că „toate se cer după cruce”, în sensul că „prin dezlipirea de ele, omul dă de Dumnezeu, Care e infinit mai mult decât toate darurile Lui”¹⁸. Creștinul înțelept se folosește de raționalitatea creației și spre trebuințele firești, dar acordă întâietate dobândirii mântuirii, dobândirii vieții veșnice, dând după pricepere slavă Creatorului și oferind milostenie după putere din roadele muncii cinstite. Folosindu-se de raționalitatea creației omul poate progresa în cunoaștere și poate stăpâni pământul (Facere 1,28). De fapt, „potrivit credinței creștine, lumea (întreagă) a fost creată de Dumnezeu ca un dar pentru oameni”.¹⁹ De asemenea, „omului care este bun înaintea lui Dumnezeu, Dumnezeu îi dă înțelepciune, știință și bucurie” (Ecclesiast 2, 26). Însă „Dumnezeu ne arată nouă iubirea Sa prin lumea ca dar, pentru ca să realizeze un dialog progresiv în iubire cu noi”.²⁰ De aceea, toate darurile divine, inclusiv raționalitatea creației, „se cer după cruce”, mai presus de dar fiind Dăruitorul, Dumnezeu Cel Atotputernic, Creatorul și Proniatorul. Mai întâi lui Dumnezeu îi datorăm recunoștință, inclusiv pentru caracterul rațional al lumii în care ne-a așezat și pentru toate calitățile cu care ne-a înzestrat, bine știind că „El dă înțelepciune celor înțelepți și știință celor pricepuți” (Daniel 2,21). Însă, Dumnezeu în Ființa Lui rămâne deasupra cunoașterii umane.

Dacă avem în vedere o definiție de dicționar, cunoașterea este reflecția în conștiință a realității.²¹ Implicațiile acestui concept sunt profunde. Filozofia studiază noțiunea de cunoaștere din antichitate. În filozofie, există o ramură numită epistemologie, care se ocupă cu studiul cunoașterii. În pre-

¹⁵ Sf. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, p. 83.

¹⁶ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010, p. 354.

¹⁷ Sf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice*, I, 67 în col. *Filocalia*, vol. II, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 183.

¹⁸ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, p. 358.

¹⁹ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, p. 354.

²⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, p. 355.

²¹ <https://dexonline.ro/>

zent există o disciplină numită știința cogniției (engl. „cognitive science”), domeniu cu caracter interdisciplinar apărut la mijlocul secolului al XX-lea. Știința cogniției studiază conceptul de cunoaștere, utilizând contribuții din domenii diverse, inclusiv: lingvistică, psihologie, neuroștiință, antropologie, informatică și inteligență artificială.²² Epistemologia face distincție între noțiunea de cunoaștere științifică (caracterizată prin utilizarea unor metode speciale de modelare și formalizare și obținerea de cunoștințe verificabile) și alte forme de cunoaștere.

Însă cunoașterea științifică are limitele ei. Nu există nici o dovadă care să justifice o încredere nelimitată în puterea cunoașterii științifice. Chiar dacă se are în vedere numai existența creată, nu se poate ignora nici imensitatea creației nici taina naturii umane, deoarece „omul aparține și lumii materiale și celei spirituale”.²³ Așa cum observă Ronald Dworkin, „încercarea de a crea o reprezentare pur intelectuală a cosmosului este un lucru; încercarea de a crea o reprezentare pur intelectuală a ființelor umane este cu totul altceva”.²⁴ Sfânta Scriptură arată limpede că în veacul de acum putem cunoaște doar „în parte” (I Corinteni 13,12). Adevărata împlinire în cunoaștere se realizează numai cu ajutorul lui Dumnezeu, în Duh și în Adevăr. Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că: „ar fi trebuit să n-avem nevoie (nici) de ajutorul Sfintelor Scripturi ci să avem o viață atât de curată încât harul Duhului să fi ținut locul Sfintelor Scripturi în sufletele noastre”.²⁵ Iar Sfântul Grigore de Nazianz scrie: „de fapt, când prețuim mai mult puterea rațiunii, părăsind credința și nesocotind autoritatea Duhului prin iscodirile noastre, rațiunea se arată învinsă de puterea realității”.²⁶

Sfinții Părinți ai Bisericii accentuează faptul că Dumnezeu în Ființa Sa transcende cunoașterea umană. Însă abisul ontologic dintre creat și necreat nu trebuie înțeles ca fiind o separare totală între om și Dumnezeu. Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, omul simte chemarea spre comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii. Această chemare se împlinește prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, deoarece „prin întruparea Sa ca om, Hristos ne-a făcut accesibilă comuniunea cu Sine ca Dumnezeu în formă umană culminantă, mai bine zis cu întreaga Sfântă Treime”.²⁷ Înaintarea omului în comuniune și în cunoașterea lui Dumnezeu și a lucrărilor Lui este posibilă prin bunăvoința lui Dumnezeu, iar această cunoaștere „este obiectivă și sigură pen-

²² <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/cognitive-science/>

²³ Pr. I. TODORAN și Arhid. I. ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, p. 161.

²⁴ Ronald W. DWORKIN, *The limits of science*, National Affairs, No. 38, 2019. <https://nationalaffairs.com/publications/detail/the-limits-of-science>

²⁵ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Evanghelia după Matei*, p. 15.

²⁶ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări teologice*, p. 70.

²⁷ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, p. 31.

tru că vine de la Dumnezeu”.²⁸ Astfel, prin bunăvoința lui Dumnezeu putem înainta în relația de comuniune cu El și lucrările Lui ne sunt accesibile, însă Dumnezeu în Ființa Lui este inaccesibil cunoașterii umane. Nu numai abisul sau „prăpastia dintre creat și necreat”,²⁹ ci și imensitatea creației ne îndeamnă să avem o atitudine înțeleaptă și smerită în demersul nostru de înaintare pe calea cunoașterii. Pentru un progres autentic în cunoaștere este nevoie de bunăvoință și virtute. Sfântul Apostol Pavel ne atenționează spunând: „Iar dacă i se pare cuiva că cunoaște ceva, încă n-a cunoscut cum trebuie să cunoască. Dar dacă iubește cineva pe Dumnezeu, acela este cunoscut de El” (I Corinteni, 8,2-3). Limitele din realitatea creată indică posibilitatea deschiderii spre o formă de cunoaștere mai înaltă. Fiind creat după chipul lui Dumnezeu (Facere 1,27), omul tinde spre o cunoaștere neîngrădită de limite, spre acea cunoaștere „deplină” despre care vorbește Sfânta Scriptură (I Corinteni 13,12).

„Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște deplin” (I Corinteni 13,12)

Conceptul de cunoaștere poate fi înțeles în profunzime numai în lumina învățăturilor cuprinse în Sfânta Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți. Dumnezeu este necreat. Minteia umana este depășită de această taină. Atunci când la teofania de la rugul aprins proorocul Moise dorește să afle care este Numele lui Dumnezeu, Dumnezeu îi răspunde prin cuvintele: „Eu sunt Cel ce sunt” (Ieșire 3,14). „Dumnezeu însă, ca existența ipostatică supraesențială, nu se încadrează în categoria existenței cunoscute sau închipuite de noi, ci este mai presus de ele”.³⁰

Scrierile Sfinților Părinți pun în evidență faptul că Ființa divină transcende cunoașterea umană. În cuvintele Părintelui Dumitru Stăniloae, Dumnezeu este „veșnic indefinibil conceptual, necuprins în esența Lui”.³¹ Faptul că Dumnezeu în Ființa Sa este deasupra capacității noastre de cunoaștere poate fi înțeles, cel puțin în parte, dacă medităm la faptul că Dumnezeu este necreat și avem în vedere taina distanței care există între creat și necreat. Adevărata știință constă în asumarea cu smerenie a acestui adevăr fundamental: Ființa lui Dumnezeu este incognoscibilă. Dumnezeu transcende tot ce este creat. Sfântul Grigore de Nyssa afirmă că: „în credința că Dumnezeu

²⁸ Pr. I. TODORAN și Arhid. I. ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, p. 91.

²⁹ Diac. Sorin MIHALACHE, *Lumina Celui nevăzut: o privire teologică în raționalitatea Creației și teoriile științifice recente despre Univers*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, vol. I, București, 2016, p. 247.

³⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, p. 156.

³¹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010, p. 325.

este mai presus de cunoaștere se păstrează însăși concepția cinstită despre Dumnezeu [...] Cel ce este mai presus decât firea noastră e cu totul altceva decât lucrurile care pot fi cunoscute”.³²

Fiind înzestrat de la creație cu chipul lui Dumnezeu (Facere 1,27), omul este însetat după cunoașterea „deplină” despre care vorbește Sfânta Scriptură (I Corinteni 13,12). Omului îi este deschisă calea spre această cunoaștere deplină care poate fi dobândită prin practicarea virtuților. Din Sfânta Scriptură și din scrierile Sfinților Părinți învățăm că înaintarea pe calea virtuților creștine nu este îngrădită de limite. Mântuitorul Însuși ne îndeamnă: „Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este” (Matei 5,48). Iar Sfântul Grigore de Nyssa scrie: „cel ce cultivă adevărata virtute nu participă la nimic altceva decât la Dumnezeu, pentru că Acesta este virtutea desăvârșită; iar dacă ceea ce este din fire bun nu are hotar și cei ce doresc să participe la Acesta cunosc că nu are limite, este necesar ca și dorința lor să se extindă la nesfârșit fără oprire”³³.

Ce este cunoașterea „deplină” despre care vorbește Sfântul Apostol Pavel (I Corinteni 13,12) vor știi cei care se vor învrednici să dobândească viața veșnică și care „vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor” (Matei 13,43). Sfinții în Biserica Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos pot degusta această cunoaștere deplină, așa cum la Schimbarea la Față a Mântuitorului, Sfinții Apostoli Petru, Iacov și Ioan au văzut lumina necreată pe Tabor, au fost umbriți de harul luminos al Duhului Sfânt și au auzit cuvintele lui Dumnezeu Tatăl: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit, în Care am binevoit; pe Acesta ascultați-L” (Matei 17,5). Mântuitorul Iisus Hristos le prevestise că „nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu venind întru putere” (Marcu 9,1). Dumnezeu este Creatorul și Proniatorul întregii creații și se face cunoscut omului prin energiile și lucrările Sale. Însă Sfinții Părinți arată în mod limpede că Dumnezeu în Ființa Sa este mai presus de cunoașterea umană.

Dumnezeu este Unul în Ființă și întreit în Persoane. Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan exprimă acest adevăr de credință astfel: „Trei sunt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvântul și Sfântul Duh, și Acești Trei Una sunt” (I Ioan 5,7). Fiind creat după Chipul lui Dumnezeu, omul este persoană și este chemat la această formă înaltă de cunoaștere bazată pe relația personală cu Dumnezeu și cu semenii. Omul are privilegiul de a putea vorbi cu

³² Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Omilii la Ecclesiast*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 30, Scrieri, partea a doua, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 265-266.

³³ Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 29, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ion Buga, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 23.

Creatorul său în rugăciune chiar și în acest veac în care cunoaștem numai „în parte” (I Corinteni 13,12). Dar și în rugăciune omul are nevoie de sprijin divin, de harul Duhului Sfânt. Sfântul Apostol Pavel arată că: „Duhul vine în ajutorul slăbiciunii noastre, căci noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci Însuși Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite” (Romani 8,26).

Relația personală cu Dumnezeu deschide omului perspectiva desăvârșirii în cunoaștere, prin practicarea virtuților creștine în lumina Evangheliei Mântuitorului Iisus Hristos. Sfinții Părinți arată că omul are menirea să trăiască în comuniune cu Creatorul său. Sfântul Grigore de Nyssa ne recomandă: „să ne înfricoșăm de un singur lucru: de căderea din prietenia cu Dumnezeu, și să socotim un singur lucru de cinstire și de iubire: să ne facem prieteni cu Dumnezeu”.³⁴ Iar Sfântul Apostol Pavel mărturisește: „eu pe toate le socotesc că sunt pagubă față de înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu” (Filipeni 3,8).

Creștinul înțelept angajat pe calea mântuirii se raportează la taina lui Dumnezeu printr-o spiritualitate doxologică, de preamărire a Lui Dumnezeu Cel în Treime închinat: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. În veacul de acum cunoaștem „în parte” (I Corinteni 13,12). Confruntat cu taina lui Dumnezeu și taina creației, omul de știință creștin simte chemarea să se integreze în viața Bisericii Mântuitorului Iisus Hristos printr-o atitudine doxologică, atât prin participarea la slujbele Bisericii cât și prin raportarea cu smerenie și bucurie la taina Logosului dumnezeiesc. Logosul divin este prezent în creație „prin rațiunile lucrurilor și prin persoanele umane care în raționalitatea lor vie sunt chipurile ipostasului Lui Însuși”.³⁵ Teologul și omul de știință sunt deopotrivă uimiți de frumusețea și armonia creației, care reprezintă daruri minunate ale proniei divine.

În societatea contemporană în care tehnologia este omniprezentă, progresele realizate în știință și inginerie „fac ca puterea metodei științifice să pară nelimitată”.³⁶ Literatura teologică contemporană abordează problema cunoașterii în contextul mai larg al dialogului între teologie și știință. Sunt abordate subiecte consacrate cum sunt incognoscibilitatea absolută a Ființei divine, taina omului, taina distanței care există între creat și necreat, cunoașterea dobândită prin practicarea virtuților și caracterul rațional al creației care face posibilă cercetarea și cunoașterea rațională. De asemenea, literatura teologică contemporană pune în evidență caracterul nedeplin al cunoașterii din veacul de acum cu referire inclusiv la domenii de vârf ale cercetării științifice actuale. Spre ilustrare, oferim aici câteva citate care fac referire la rezultate ale unor cercetări din domeniile fizică, matematică și informa-

³⁴ Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, p. 110.

³⁵ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, p. 7.

³⁶ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 109.

tică. Astfel, „chiar în fizică, unul din domeniile științifice exemplare, există încă multe necunoscute și chiar lucruri dovedite ca imposibile sau limitate, cum ar fi principiul incertitudinii al lui Heisenberg, care afirmă limitele posibilității măsurării caracteristicilor particulelor elementare”.³⁷ De asemenea, „teorema de incompletitudine a lui Gödel, sau cea a testării opririi programelor, a lui Turing, sunt dovezi ale imposibilității cunoașterii absolute, fără limite”.³⁸ Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, omul năzuiește spre o cunoaștere înaltă încă din veacul de acum. Însă Sfânta Scriptură arată că ne vom putea împărtăși de o cunoașterea „deplină” atunci „când va veni ceea ce e desavârșit” (I Corinteni 13,10-12).

În studiul de față ne referim la raționalitatea creației și cunoaștere, în contextul actual în care există un interes deosebit pentru progres în știință și inginerie. Pentru ilustrare, în contextul mai larg al relației dintre teologie și știință, în lucrarea de față sunt considerate cu precădere concepte preluate din cercetarea științifică în informatică, inclusiv concepte introduse de laureați ai premiului Turing. Premiul Turing este cea mai înaltă distincție acordată în informatică, fiind numit și „premiul Nobel pentru informatică”.³⁹ În prezent tehnica de calcul oferă suport pentru sisteme software foarte complexe. Însă pentru dezvoltarea unor sisteme fiabile sunt necesare metode și tehnici avansate de inginerie software. Informatica este un domeniu vast, în care cercetarea combină metode empirice și teoretice. Viteza la care funcționează sistemele de calcul în prezent este mare, dar limitată. De aceea, în dezvoltarea sistemelor software complex suportul empiric poate fi insuficient. De exemplu, nu se pot obține sisteme de calcul fiabile exclusiv prin testare. În acest sens, Edsger Dijkstra - laureat al premiului Turing - arată că: „testarea poate arăta doar prezența erorilor, nu absența acestora”.⁴⁰ În general, testarea exhaustivă nu este posibilă. Pentru a se putea construi sisteme complexe și fiabile a fost necesar să se dezvolte metode și tehnici care au la bază și o bună fundamentare teoretică. Unele dintre aceste abordări sunt rezultatul unor cercetări care pun în evidență aspirația omului spre o cunoaștere înaltă și o înțelegere deplină a fenomenelor studiate chiar dincolo de limite ce nu pot fi depășite experimental. În concepția patristică, contemplarea creației cu înțelepciune poate fi prilej de înălțare duhovnicească.

Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, chiar și după căderea în păcat, omul năzuiește spre o cunoaștere înaltă și spre viața veșnică. Sfântul Grigore de Nazianz ne spune următoarele: „în calitatea mea de pământ, eu sunt legat de viața mea de aici, dar fiind și părțică dumnezeiască port în mine

³⁷ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 109.

³⁸ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 104.

³⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Turing_Award, https://ro.wikipedia.org/wiki/Premiul_Turing

⁴⁰ E.W. DIJKSTRA, *The Humble Programmer*, Comm. ACM 15(10), 859-866, 1972, p. 864.

dorul după viața viitoare”.⁴¹ Iar Sfântul Ioan Gură de Aur scrie: „Este cerul mare și pământul nemărginit? Admiră deci pe Făcătorul lor! Căci aceste făpturi mari nu numai că de Dânsul sunt făcute, ci încă și cu ușurință sunt făcute”.⁴² Imensitatea și armonia universului sunt menite să îndrume mintea omului spre cunoașterea lui Dumnezeu și a lucrărilor Sale inclusiv prin contemplarea creației.

În reflecția patristică, rațiunile tuturor lucrurilor își au originea în Logosul divin. De asemenea, așa cum arată Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfinții identifică rațiuni generale în a creație, „deosebind-o în: substanță, mișcare, diferență (distingție, deosebire), unire (combinare) și stabilitate”.⁴³ Dintre aceste cinci rațiuni generale primele trei sunt „povățuitoare spre cunoaștința lui Dumnezeu”, iar unirea și stabilitatea sunt „povățuitoare spre virtute și spre apropierea de Dumnezeu”.⁴⁴ Observăm că rațiunile creației nu conduc în mod mecanic spre desăvârșire ci au menirea să îndrume omul pe calea urcușului duhovnicesc prin înaintare în virtute și cunoaștere.

Rațiunile creației au fost identificate de Sfinții Părinți pentru a-l îndruma pe omul credincios pe calea urcușului duhovnicesc și, așa cum observă Părintele Dumitru Stăniloae, „prin orice aspect contemplat, creația conduce mintea spre Dumnezeu, Autorul ei”.⁴⁵

Gândirea teologică a Sfinților Părinți poate oferi suport pentru dialogul între teologie și știință, inclusiv pe teme specifice unor domenii de vârf ale cercetării actuale cum este informatica. Având în vedere „ancorarea pe verticală, prin trăirea harului, a teologiei și respectiv ancorarea pe orizontală, prin exercițiul autonom al rațiunii, pentru științele «din afară»”⁴⁶, nu urmărim aici stabilirea unor congruențe între concepte utilizate în teologie și științele „din afară”, însă avem în vedere modul în care prin contemplarea creației omul poate identifica repere pentru urcușul duhovnicesc prin înaintare în virtute și cunoaștere.

În acest articol concepția Sfinților Părinți despre rațiunile creației este utilizată ca reper patristic în contextul mai larg al dialogului între teologia ortodoxă și știință cu referire directă la concepte semnificative studiate în informatică. Așa cum am arătat mai sus, în dezvoltarea sistemelor software complexe suportul empiric poate fi insuficient. Cercetarea științifică în infor-

⁴¹ Sf. GRIGORE DE NAZIANZ, *Poemata dogmatica*, VIII, Despre suflet, pp. 70-75, PG 37, col. 452 apud Vladimir LOSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. de Pr. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 1990, p. 141.

⁴² Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Tâlculire la Epistola întâi către Corinteni*, ediție revizuită de Constantin Făgețan, Ed. Sofia, București, 2005, pp. 34-35.

⁴³ Sf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 132.

⁴⁴ Sf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 132.

⁴⁵ Pr. Dumitru STĂNILOAE, nota 153, în Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 135.

⁴⁶ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 59.

matică combină metode empirice și teoretice. Acest articol se concentrează pe cercetarea fundamentală în informatica teoretică (mai puțin pe aspecte experimentale). Pentru ilustrare, sunt avute în vedere concepte introduse în lucrări care studiază semantica limbajelor formale utilizate în informatică în activități de programare și inginerie software. Ca entități lingvistice, elementele unui limbaj formal sunt caracterizate prin sintaxă și semantică. Sintaxa descrie forma (structura) elementelor de limbaj, iar semantica asociază fiecărui element de limbaj un sens computațional (o descriere de comportament) pe baza unui model matematic riguros.

În semantica formală există mai multe abordări; acestea pot fi împărțite în trei categorii: semantica denotațională, semantica operațională și semantica axiomatică.⁴⁷ În studiul de față ne referim în special la semantica operațională, care descrie intuitiv modul în care se efectuează calculele. În semantica operațională există mai multe abordări. Dintre acestea, semantica operațională structurată introdusă de Gordon Plotkin este cea mai utilizată. Caracteristica principală a semanticii operaționale constă în faptul că „definiția sa se bazează pe o relație de tranziție”.⁴⁸ Pentru analiza formală a comportamentului în semantica operațională se pot utiliza relații de bisimulare. Conceptul de bisimulare datorat lui David Park și Robin Milner reprezintă o contribuție importantă în informatică cu aplicații diverse în: semantica sistemelor concurente,⁴⁹ inteligență artificială, verificarea modelelor, etc.⁵⁰ Menționăm aici că Robin Milner este laureat al premiului Turing. Semantica de bisimulare oferă un cadru matematic riguros pentru activități de analiză și verificare formală în informatica teoretică și ingineria software.

Din perspectivă teologiei ortodoxe, complexitatea relației între teologie și știință nu poate fi redusă la dimensiunea academică fiind necesar ca dialogul între cele două să fie „fundamentat patristic și ecclesial”.⁵¹ În acest context, urmărim să abordăm relația între teologie și știință în lumina unor repere patristice consacrate. Cele cinci rațiuni generale identificate de Sfântul Maxim Mărturisitorul surprind aspecte esențiale ale creației și au în primul rând o semnificație duhovnicească. Dintre rațiunile generale ale creației identificate de Sfinții Părinți, ne referim cu precădere la stabilitate, care din perspectivă duhovnicească este „povățuitoare spre virtute și apropierea de Dumnezeu”.⁵² Fără a utiliza un limbaj sofisticat, Sfinții Părinți identifică

⁴⁷ [https://en.wikipedia.org/wiki/Semantics_\(computer_science\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Semantics_(computer_science))

⁴⁸ Jan RUTTEN, *Semantic correctness for a parallel object-oriented language*, SIAM Journal of Computing, vol. 19(2), pp. 341-383, 1990, p. 341.

⁴⁹ D. SANGIORGI, *Introduction to bisimulation and coinduction*, Cambridge University Press, 2011.

⁵⁰ E. M. CLARKE, T. A. HENZINGER, H. VEITH, R. BLOEM, editors, *Handbook of Model Checking*, Springer, 2018.

⁵¹ A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 8.

⁵² A. LEMENI (coordonator), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, p. 8.

rațiuni generale care surprind aspecte esențiale ale creației, inclusiv aspecte referitoare la structura și comportamentul sistemelor care fac în prezent obiectul unor cercetări în știință și inginerie. Pentru ilustrare facem referire la concepte semantice semnificative introduse în informatica teoretică. Semantica de bisimulare oferă un cadru formal riguros în care proprietățile semantice pot fi identificate pe baza unor invarianți comportamentali. Prin comportament înțelegem aici modul în care un sistem acționează sau reacționează în interacțiunea cu mediul.

Tehnicile bazate pe utilizarea invarianților de calcul au aplicații diverse în informatică și ingineria software. O abordare cunoscută în ingineria software este proiectarea prin contract,⁵³ în care pentru specificarea comportamentului se utilizează precondiții, postcondiții și invarianți de calcul. De asemenea, așa cum explică Robin Milner, noțiunea de bisimulare se referă la “un fel de invariant între o pereche de sisteme dinamice”, iar tehnica utilizată în semantica de bisimulare constă în „a arăta că două sisteme sunt echivalente prin stabilirea unui astfel de invariant”.⁵⁴ Intuitiv, invarianții de calcul exprimă ceea ce este stabil în comportament. În informatica teoretică se utilizează modele matematice riguroase ce pot să ofere suport pentru descrierea comportamentului infinit, care poate fi exprimat utilizând definiții recursive. Așa cum arată Davide Sangiorgi, profesor la universitatea din Bologna, membru al Academiei Europaea:⁵⁵ „nu există o ierarhie între perechile unei bisimulări, deoarece nu este necesară nici o ordine temporală a verificărilor [...]. În consecință, bisimilaritatea poate fi utilizată în mod eficient pentru a raționa despre obiecte infinite sau circulare”.⁵⁶ Deși infinitul nu este accesibil la nivel experimental, caracterul rațional al creației exprimat inclusiv prin stabilitatea fenomenelor naturale face posibilă cercetarea și cunoașterea rațională dincolo de limite care nu pot fi depășite experimental. Astfel deși acum putem cunoaște numai „în parte” (I Corinteni, 13), aceste cercetări pot să exprime aspirația omului spre o cunoaștere cât mai deplină, atât cât este posibil în veacul de acum.

Alături de celelalte rațiuni ale creației, stabilitatea oferă suport pentru progres în cunoaștere și stă la baza multor fenomene cu efect benefic pentru om și pentru întreaga natură. Mai mult, pentru om stabilitatea este povățuitoare pe calea progresului în virtute. În cuvintele Sfântului Maxim

⁵³ Bertrand MEYER, *Design by Contract*, in *Advances in Object-Oriented Software Engineering*, eds. D. Mandrioli and B. Meyer, Prentice Hall, 1991, pp. 1-50.

⁵⁴ Robin MILNER, *Comunicare și concurență (Communication and Concurrency)*, Prentice Hall, 1989, p. 3. in

⁵⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Academia_Europaea.

⁵⁶ Davide SANGIORGI, *Introduction to Bisimulation and Coinduction*, Cambridge University Press, 2012, p. 24.

Mărturisitorul, „stabilitatea este învățătoarea moralității voluntare care trebuie să stea fermă pe lângă ceea ce a hotărât bine [...] neprimind să fie abătută de la baza rațională de cele ce-i vin în cale”.⁵⁷ Iar Sfântul Grigore de Nyssa precizează: „cu cât cineva rămâne mai întărit și mai neclintit în bine cu atât străbate mai mult drumul virtuții”.⁵⁸ Raționalitatea creației este o mărturie a proniei divine. Întrucât caracterul rațional al creației este un dar divin, omul este dator să folosească rezultatele progresului în cunoaștere în acord cu poruncile Creatorului. Desigur însă, cunoașterea „deplină” despre care vorbește Sfântul Apostol Pavel (I Corinteni 13, 12) nu se rezumă la cunoașterea științifică. Omul este creat după Chipul lui Dumnezeu și are menirea să dobândească asemănarea cu Dumnezeu (Facere 1,26) prin împlinirea poruncilor evanghelice. Întrucât „Dumnezeu este iubire” (I Ioan 4,8), esența vieții creștine este dragostea față de Dumnezeu și față de semenii. Astfel iubirea este cea mai înaltă formă de cunoaștere care conduce omul spre viața veșnică. Mântuitorului Iisus Hristos Însuși ne învață că „Aceasta este viața veșnică să te cunoască pe Tine singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis” (Ioan 17,3).

Concluzii

Din lectura Sfintei Scripturi înțelegem că Logosul sau Cuvântul lui Dumnezeu Creator și Proniator este pretutindeni și pururea prezent în creație, deoarece „toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (Ioan 1,3). În concepția Sfinților Părinți, rațiunea umană și rațiunile lucrurilor reprezintă mărturii ale prezenței Logosul divin în creație. Fiind creat după chipul lui Dumnezeu (Facere 1,27), omul ocupă un loc aparte în creație. În calitatea sa de „încheiere și coroană a creației”,⁵⁹ omul este o „raționalitate vie” și „chip al Persoanei Logosului”.⁶⁰ Raționalitatea creației reprezintă cadrul optim în care omul își poate întreține viața biologică și poate înainta pe calea cunoașterii lui Dumnezeu și a lucrărilor Lui. Vedem în caracterul rațional al creației un dar minunat pe care omul îl primește din partea Creatorului său.

Sfânta Scriptură arată că „pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată” (I Ioan 4, 12) și „nici nu poate să-L vadă” (I Timotei 6, 16). De asemenea, Sfinții Părinți accentuează faptul că Ființa divină transcende orice efort al cunoașterii umane. După cum spune Sfântul Grigore de Nyssa: „în credința că Dumnezeu este mai presus de cunoaștere se păstrează însăși concepția

⁵⁷ Sf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 134.

⁵⁸ Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, p. 161.

⁵⁹ Pr. I. TODORAN și Arhid. I. ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, p. 161.

⁶⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, pp. 7-8.

cinstită despre Dumnezeu”.⁶¹ Însă deși transcendența radicală a Ființei lui Dumnezeu rămâne pentru om o mare taină, acest fapt nu reprezintă o barieră pusă în calea cunoașterii. Dimpotrivă, înțelegerea faptului că Ființa divină transcende întreaga creație reprezintă temeiul și cea mai înaltă motivație a omului în înaintarea sa pe calea cunoașterii autentice. De asemenea, Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție arată că după lucrările Sale Dumnezeu poate fi cunoscut de om. Părintele Dumitru Stăniloae ne spune că: „prin iubirea Lui, (Dumnezeu, n. n.) ne este în maximă apropiere”.⁶² Această apropiere s-a revelat omului în chip desăvârșit prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu - Întrupare care este în sine o mare taină - întrucât „Cuvântul trup S-a făcut și s-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (Ioan 1,14). Ființa divină este incognoscibilă. Însă omul poate cunoaște pe Dumnezeu după lucrările Lui care sunt „dumnezeiești și îndumnezeitoare, necreate și veșnice, distincte dar nedespărțite de Ființa lui Dumnezeu”.⁶³

Sfinții Părinți arată că omul poate spori în înțelegerea lucrărilor lui Dumnezeu inclusiv prin contemplarea creației cu înțelepciune duhovnicească. Cercetarea de față constituie un studiu referitor la raționalitatea creației și cunoaștere, concepte care în literatura teologică sunt ilustrate adesea în contextul științelor naturale clasice. Însă raționalitatea creației se revelează omului în toate domeniile sale de activitate. Este interesant să se evidențieze modul în care reflecția patristică referitoare la caracterul rațional al creației și cunoaștere poate oferi suport pentru un dialog între teologia ortodoxă și știință dincolo de sfera științelor naturale clasice. Lucrarea de față se concentrează pe cercetarea științifică în informatică - domeniu care (așa cum îl cunoaștem în prezent) nu exista pe vremea Sfinților Părinți studiați în acest articol. Deși în veacul de acum cunoașterea are un caracter nedepășit, se poate considera că unele concepte și modele folosite în cercetarea științifică pun în evidență aspirația omului spre acea cunoaștere „deplină” despre care vorbește Sfânta Scriptură (I Corinteni 13). Pentru ilustrare, în cercetarea noastră am avut în vedere concepte și modele investigate în informatică - un domeniu de vârf al cercetării științifice actuale. Părintele Dumitru Stăniloae arată că „spiritul uman e chemat să conducă lumea spre combinațiile și formele cele mai înalte, cele mai capabile să reflecte în ele infinitul bunătății, gândirii și frumuseții dumnezeiești”⁶⁴. Conceptele referitoare la cunoaștere și caracterul rațional al creației sunt analizate în contextul mai larg al dialogului între teologie și știință, în lumina unor repere

⁶¹ Sf. GRIGORE DE NYSSA, *Omilii la Ecclesiast*, pp. 265-266.

⁶² Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, p. 31.

⁶³ Pr. I. TODORAN și Arhid. I. ZĂGREAN, *Teologia dogmatică*, p. 99.

⁶⁴ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Introducere la SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISTORUL*, *Ambigua*, p. 40.

patristice preluate cu precădere din opere ale Sfinților Trei Ierarhi și din opere ale Sfinților Grigore de Nyssa și Maxim Mărturisitorul.

În veacul de acum putem cunoaște numai „în parte” (I Corinteni 13, 12). Însă frumusețea și raționalitatea creației și întreaga revelație dumnezeiască au menirea să atragă sufletul omului spre o cât mai deplină apropiere de Creatorul său, adică spre desăvârșire. Mântuitorul Însuși ne îndeamnă: „Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este” (Matei 5,48). Iar Sfântul Apostol Pavel arată că atunci „când va veni ceea ce e desăvârșit, atunci ceea ce este în parte se va desființa” și atunci vom putea cunoaște în mod „deplin” (I Corinteni 13, 10-12).